

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Програма
для загальноосвітніх навчальних закладів

3–4 класи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс літературного читання вивчається у 3–4 класах і є комплексним розділом навчання української мови як державної у початкових класах шкіл з російською мовою викладання, органічною складовою освітньої галузі «Мови й літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти.

Основною метою курсу є **формування читацької компетентності молодших школярів**, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів з українською дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного курсу української літератури в основній школі.

Читацька компетентність є інтегрованим результатом взаємодії знань, умінь і навичок та ціннісних ставлень учня, що набувається під час засвоєння курсу «Літературне читання» у 3–4 класах.

У процесі навчання читати українською мовою відбувається становлення юного читача, здійснюється його мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток, формуються морально-естетичні, морально-етичні уявлення й поняття, почуття громадянськості, виховується цікавість до читання українською мовою.

Для досягнення мети мають реалізуватися такі завдання:

- ❖ удосконалення й розвиток техніки читання українською мовою вголос і мовчки;
- ❖ розвиток умінь співпереживати, чутливо реагувати на художню красу твору;
- ❖ формування уявлень про літературознавчі поняття, художні засоби і їх роль у тексті;
- ❖ розвиток умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного, навички спілкування, оцінні судження, роботи в парах і групах;
- ❖ розвиток мислення, уваги, оперативної пам'яті;
- ❖ естетичне, моральне і громадянське виховання;
- ❖ виховання цікавості до творів українських дитячих письменників, української культури, до засвоєння народознавчих та країнознавчих знань, а також виховання поваги й толерантного ставлення до інших національних культур.

Зміст літературного читання визначається на основі таких принципів: *тематично-жанрового, художньо-естетичного, літературознавчого.*

Тематично-жанровий та художньо-естетичний принципи є визначальними у виборі творів для читання. *Коло читання* охоплює доступні цій віковій групі учнів художні, науково-художні, науково-пізнавальні та фольклорні твори української літератури.

Тематика і зміст творів відображають різні сторони життя людей, зокрема дітей, сприяють розширенню світогляду школярів, поповненню їхніх знань, засвоєнню морально-етичних і загальнолюдських цінностей, вихованню любові до

рідної землі, мови, природи, шанобливого ставлення до батьків, людей, цікавості й поваги до національних традицій українців, їхньої мови, культури, а також мови й культури інших народів України.

Художньо-естетичний принцип передбачає добір художніх творів за критеріями естетичної цінності. Їхній зміст розкриває перед читачем різноманітність навколишнього світу, людських взаємин, сприяє розвитку почуттів гармонії і краси, формуванню особистісного ставлення до дійсності.

Літературознавчий принцип має на меті ознайомлення дітей з елементарними літературознавчими поняттями, які засвоюються практично (на рівні уявлень). Він реалізується у процесі елементарного аналізу літературного тексту. Об'єктом уваги читача стає слово, що осмислюється ним як засіб створення словесно-художнього образу, за допомогою якого автор виражає свої почуття, ідеї, ставлення до світу. Впровадження цього принципу передбачає усвідомлення учнями на практичному рівні таких понять, як тема, ідея, жанрові особливості твору, його персонажі, засоби художньої виразності.

Формування читацьких умінь здійснюється в нерозривній єдності з мовленнєвими. Якщо система читацьких умінь *відображає закономірності процесу сприймання твору*, то мовленнєві уміння — *закономірності процесу створення власного висловлювання* за прочитаним (прослуханим).

Цілеспрямоване формування читацької діяльності молодших школярів знаходить своє продовження й розвиток в організації самостійної роботи з текстом, дитячою книжкою, роботи з інформацією як на спеціально відведених заняттях у класі, так і в позаурочний час.

Програму структурувано за такими змістовими лініями:

- ❖ «*Коло і тематика читання*»;
- ❖ «*Формування й розвиток навички читання*»;
- ❖ «*Літературознавча пропедевтика*»;
- ❖ «*Досвід читацької діяльності (робота з дитячою книжкою, інформацією)*»;
- ❖ «*Розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного*».

Робота за цими змістовими лініями здійснюється комплексно. Тобто кожен художній твір розглядається і з точки зору жанру, і з точки зору його сюжету, структури, аналізуються його персонажі, їхні характери і вчинки, художні засоби і таке інше. Водночас кожен твір є засобом формування читацьких умінь і навичок, розвитку мовленнєвих умінь, засвоєння морально-етичних цінностей.

1. Коло і тематика читання

Коло читання охоплює усну народну творчість: дитячі пісні, скоромовки, ігри, прислів'я та приказки, а також народні та літературні казки й легенди, ліричні та прозові твори українських письменників та деяких зарубіжних. Окрім того, учні ознайомлюються з науково-художньою літературою, в якій пізнавальна інформація розкривається за допомогою сюжету, змалювання образів, подій, явищ. Це можуть бути вірші, оповідання про явища природи, історичні події, технічні досягнення тощо; дитяча періодика (журнали і газети); довідкова література (словники, довідники, енциклопедії).

Тематика читання — про навчання, дружбу, товаришування дітей, взаємини в сім'ї, пригоди, випадки з життя дітей і дорослих, а також про Україну як багатонаціональну державу, видатних діячів України, письменників, українські народні звичаї і свята, світ природи та необхідність її збереження, твори морально-етичного змісту, гумористичні та пригодницькі.

2. Формування і розвиток навички читання

Протягом навчання в початковій школі учні оволодівають повноцінною навичкою читання, яка характеризується злиттям *технічної* і *сислової* її сторін.

Техніка читання охоплює такі компоненти, як спосіб читання, правильність, виразність, темп. Кожний з них окремо і сукупно підпорядкований *сислової* стороні читання, тобто *розумінню тексту*. Ця якість, що є провідною, передбачає

розуміння учнями більшої частини слів у тексті, вжитих як у прямому, так і в переносному значеннях, змісту речень, смислових зв'язків між ними і частинами тексту, його фактичного змісту і основного смислу.

Під час навчання молодші школярі опановують два види читання — вголос і мовчки. Читання вголос — це чітке, плавне, безпомилкове, цілком виразне читання словами у відповідному темпі. Читання мовчки — «очима», без зовнішніх мовленнєвих рухів, характеризується активізацією процесів розуміння, запам'ятовування і засвоєння прочитаного, а також зростанням темпу, порівняно з читанням уголос.

Уроки літературного читання є початковою ланкою літературної освіти учнів. Вони забезпечуються спеціально дібраними творами та системою запитань і завдань для роботи над текстом.

На уроках українського читання, так само, як і російського, школярів навчають читати і розуміти зміст прочитаного, виявляти взаємозв'язки між характерами героїв і їхніми вчинками, розрізняти головне і другорядне, розуміти мотиви поведінки персонажів, авторське ставлення до зображених подій і героїв тощо, а також визначати тему й головну думку твору, формувати власне ставлення до прочитаного.

Забезпечуючи один з основних принципів навчання української мови у школах з російською мовою викладання — міжпредметні зв'язки, — учитель має формувати вміння застосовувати знання й уміння роботи над текстом, жанрами, художніми засобами, одержаними на уроках російського літературного читання, у процесі роботи над текстовим матеріалом творів української дитячої літератури.

Розвиток умінь читання вголос передбачає читання з належною силою голосу, плавність, правильність, читання в темпі розмовної мови. Плавність читання — це читання цілими словами, без помітних пауз після кожного з них. Правильність забезпечується дотриманням норм вимови та наголошування, відсутністю повторів та перекичування слів (перестановка букв, складів).

Невід'ємною складовою читання є розуміння прочитаного — окремих слів, висловів, речень і тексту в цілому. Для цього рекомендується проводити попередню словникову роботу, яка забезпечує розуміння. Як правило, слова і вислови, які необхідно пояснити, учитель записує на дошці, ставить наголоси, читає й пояснює найчастіше шляхом перекладу російською мовою, а описово — зі збагаченням словникового запасу. Щоб учні запам'ятали нові слова й вислови, вони мають їх прочитати (разом із учителем) уголос 2–3 рази. Після читання тексту та певних уривків ставляться запитання на виявлення розуміння прочитаного з метою його поглиблення.

Крім плавності й правильності читання вголос, важливою якістю є його виразність. Як правило, перше читання тексту проводиться вчителем, який дає зразок правильності й виразності. Голосом виділяючи слова, які несуть смислове навантаження, він забезпечує розуміння прочитаного, його емоційне сприйняття, викликає співпереживання героєві чи героям.

Формуючи вміння читати виразно, вчитель, крім зразка, має ознайомити дітей з основними вимогами, які ставляться до виразного читання, зокрема володіння силою голосу, чіткістю і правильністю вимови, плавністю, читання належним темпом (не надто швидко і не повільно), дотриманням пауз на місці розділових знаків, а також підвищенням сили голосу на початку речення та його зниженням — у кінці, умінням відчувати і голосом виділяти слова, які несуть смислове навантаження. Сприятиме формуванню виразності й розмітка текстів, які робить спочатку вчитель, а потім і школярі — самостійно.

Особливістю читання вголос є його комунікативна спрямованість, що передбачає вміння донести зміст і почуття, закладені в тексті, до слухачів. З огляду на це необхідно орієнтувати учня, щоб він читав не для вчителя, а для однокласників, аби вони почули і зрозуміли прочитане, оцінили, чи зумів читач голосом передати почуття, закладені в тексті.

Важливим завданням уроків читання є навчання читати *мовчки*. Однак формування цього уміння слід розпочинати після того, як учні оволоділи умінням читати правильно цілими словами та розуміти прочитане.

Читання мовчки — це уміння читати тільки очима без внутрішнього проговорування. Таке читання передбачає уміння читати швидко й слідкувати за ходом думки, вираженої в окремих реченнях і в тексті загалом. Це передбачає формування не лише швидкості, а й розуміння прочитаного мовчки.

Формування уміння читати мовчки припадає в основному на 4 клас. Задля цього учні виконують спеціальні завдання, спрямовані на розвиток швидкості читання і розуміння прочитаного. Це передусім вправи на швидкий перегляд речень та всього тексту, щоб зорієнтуватися в розділових знаках, знайти окремий абзац, вислів, опис героя, пейзаж тощо.

Реалізація ідей особистісно зорієнтованого навчання потребує індивідуалізації читацької діяльності учнів. Це зумовлює необхідність систематичного застосування диференційованих і творчих завдань, завдань на вибір, урахування під час оцінювання навчальних досягнень, зокрема швидкості та правильності читання, виразності, індивідуальних особливостей учнів.

Формуючи читацьку компетентність школярів, важливо приділяти увагу розвитку вмінь читати самостійно (вголос і мовчки) незнайомі їм художні твори різних жанрів, оскільки саме таке читання необхідне людині в житті. Самостійне читання передбачає його мотивацію вчителем, попереднє пояснення окремих висловів, слів, а також подій, про які мовиться в тексті тощо. При цьому рекомендується давати учням запитання за змістом, на які вони мають знаходити відповіді. Для цього доцільно практикувати попереднє самостійне читання (вдома) твору, який опрацьовуватиметься у класі. Таке читання рекомендується розпочинати з другого півріччя 3 класу і продовжувати в 4-му. Попереднє самостійне читання тексту учнями не виключає його виразного читання вчителем та дітьми у класі. Таким чином учитель не лише подає зразок для наслідування, а й сприяє глибшому розумінню змісту тексту, його основної думки, характеру героя, забезпечує великий емоційний вплив.

3. Літературознавча пропедевтика

У процесі роботи над художніми творами учні вчать визначати тему та основну думку художнього твору, його сюжет і композицію (без уживання термінів), розглядати факти, події, визначати персонажів та їхні характери й учинки, практично розрізняти жанри художніх творів, здійснювати структурний аналіз тексту. Таку літературознавчу пропедевтику рекомендується здійснювати у взаємозв'язку з відповідною роботою на уроках російського літературного читання. Адже літературознавчі поняття є спільними, а вміння застосовувати набуті знання й уміння на іншому матеріалі є свідченням не лише високого рівня їх сформованості, а й літературознавчої компетентності молодших школярів.

У визначенні теми й основної думки, а також структури художнього тексту (зачин (зав'язка), основна частина, завершення), учителю слід установлювати зв'язки і з уроками української мови, оскільки відповідні уміння формуються під час вивчення розділу «Текст».

4. Досвід читацької діяльності

Навчання читати у 3–4 класах передбачає розвиток умінь працювати з книжкою, формування культури читача. Так, учень має запам'ятовувати автора книжки, яку читає, знати елементи книжки, вчитися орієнтуватися на її сторінках, користуватися змістом, за малюнком на обкладинці здогадуватися й висловлювати міркування про зміст книжки. Учитель має ознайомлювати учнів із книжками (збірками творів) одного автора (оповідання, вірші) чи багатьох (збірки творів на певну тему), спонукати до самостійного читання українською мовою. Це викликає певні труднощі, оскільки в учнів невеликий словниковий запас, багато слів і висловів можуть бути незрозумілими. Саме тому зростає важливість роботи з до-

відковою літературою (перекладні, тлумачні словники, енциклопедії), якою слід навчити учнів користуватися як на уроках, так і під час самостійного читання в позаурочний час.

Для формування навички самостійного читання творів української дитячої літератури надзвичайно велике значення мають уроки позакласного читання. Їх методика така ж сама, як і російського позакласного читання. Вони проводяться раз на місяць не тільки в класі, але й у шкільній чи в районній бібліотеці. При цьому українську дитячу літературу на певну тему чи виставку творів якогось автора учитель готує разом із бібліотекарем, залучаючи до цього й кращих учнів. Урок позакласного читання може бути й у класі, як підсумковий із певної теми. Тут учні розповідають про самостійно прочитані оповідання чи вірші конкретного автора на задану тему, висловлюють міркування з приводу прочитаного, читають напам'ять вірші. Урок позакласного читання може бути літературним ранком, наприклад: «Свято книжки», «В гостях у казки» або конкурсом. Важливо, щоб учні зацікавлено ставилися й охоче готувалися до нього. Визначаючи тематику позакласного читання української дитячої літератури, вчитель має враховувати бібліотечні ресурси, наявність казок або творів того чи іншого письменника в домашній бібліотеці й відповідно організовувати роботу з позакласного читання.

5. Розвиток літературно-творчої діяльності

Уроки літературного читання у 3–4 класах передбачають розвиток творчої діяльності. У школах з російською мовою навчання це передусім розвиток мовленнєвих умінь і навичок, зокрема комунікативних, які охоплюють і аудіативні уміння, і роботу над збагаченням та активізацією словникового запасу (вживати нові слова й вислови у процесі мовлення), а також розвиток умінь формулювати й висловлювати думку за змістом прочитаного, ставити запитання й відповідати на них, переказувати прочитане, інсценізувати, читати в ролях, створювати з допомогою вчителя власні невеликі тексти, казки, вірші. Добре, якщо таким вправам передують екскурсії у природу.

Художня література має тісний зв'язок із музикою та образотворчим мистецтвом, які разом із мистецтвом слова пробуджують і збагачують емоційні відчуття школярів, відкривають перед ними світ прекрасного, виховують естетичні смаки. Тому опанування ліричних творів, зокрема присвячених порам року, доцільно супроводжувати слуханням музики, розглядом картин українських художників тощо. Написання під керівництвом учителя творчих робіт із використанням вражень від різних видів мистецтва наповнює їх новим змістом.

Часто творчі роботи потребують письмового супроводу чи оформлення. Тому рекомендується ведення зошитів для творчих робіт на уроках літературного читання, а краще — альбомів, куди учні записують найбільш уподобані зразки поезії, образні вислови, самостійно чи колективно складені вірші, загадки, казки; школярі ілюструють такі альбоми аплікаціями або власними малюнками, розповідають у класі про свій альбом, його зміст, демонструють його оформлення. Учитель має час від часу цікавитися записами, хвалити дітей за гарне оформлення й акуратність записів, підтримувати старанних, заохочувати пасивних, зацікавлювати байдужих, влаштовувати виставку альбомів.

На розвиток творчої діяльності (написання творчих робіт) на уроках літературного читання у 3 класі доцільно відвести 6 годин, у 4-му — 8 годин протягом року. Такі уроки можна проводити спарено та об'єднувати з написанням творчих робіт на уроках мови. На першому з них іде колективна підготовча робота, на другому — написання (під керівництвом учителя) твору.

3 КЛАС

70 годин (2 години на тиждень); резервний час — 2 години

Зміст навчального матеріалу

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

1. Коло і тематика читання

Усна народна творчість. Малі фольклорні форми: народні дитячі пісні, ігри, лічилки, загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, обрядові пісні. Казки про тварин, чарівні казки, легенди.

Поезія. Вірші сюжетні, пейзажні, гумористичні, акровірші, вірші-загадки, скоромовки. Проза. Оповідання (художні, науково-художні, науково-популярні). Літературні казки. Легенди.

Тематика читання. Твори різних жанрів про красу природи, необхідність оберігати її; про життя і навчання дітей, їхні взаємини з дорослими, стосунки в родині, повагу до батьків; про Україну, любов до Батьківщини, звичаї, традиції українців, українську й інші мови, повагу до культури народів інших національностей; про видатних людей України, а також твори, які утверджують доброту, чесність, дружбу, взаємодопомогу

Учень/учениця:

співвідносить вивчені твори з відповідними жанрами: казка, вірш, лічилка, скоромовка, прислів'я;

розрізняє фольклорні й авторські твори; *називає* основні теми читання, прізвища, імена українських письменників;

знає сюжети 2–3 фольклорних казок; *напам'ятає* 3–4 вірші та прізвища й імена їхніх авторів; 3–4 прислів'я;

усвідомлює значення книжки в житті людини

2. Формування і розвиток навички читання

Розвиток правильного, свідомого, виразного читання вголос цілими словами.

Формування і розвиток умінь вибирати та застосовувати під час читання потрібний тон, темп, гучність, слова, на які падає логічний наголос.

Розвиток умінь розуміти прочитане (слово, речення, текст)

Учень/учениця:

читає наприкінці навчального року вголос правильно, свідомо, виразно, цілими словами нормально за темпом;

вибирає та застосовує під час читання потрібний тон, темп, гучність, слова, на які падає логічний наголос;

може пояснити слово, вислів, зміст окремого речення, уривку, тексту в цілому

3. Літературознавча пропедевтика

Тема та основна думка твору

Формування умінь усвідомлювати й визначати тему твору та основну думку.

Сюжет і композиція (без уживання термінів). Пейзаж, портрет, діалоги — основні елементи сюжету. Початок (зав'язка), основна частина, кінець (завершення) як елементи композиції твору, їх взаємозв'язок.

Герой (персонаж) твору. Визначення головного та другорядних персонажів твору; їхні риси характеру, вчинки.

Учень/учениця:

усвідомлює та визначає тему твору й основну думку;

знаходить у змісті тексту художні описи природи, зовнішності людини, інших істот; *пояснює* їхню роль у творі; *називає* учасників діалогу; *розуміє* зміст діалогу; *визначає* у структурі художнього твору початок, основну частину, кінець; *пояснює* їх взаємозв'язок після аналізу тексту;

самостійно визначає головного і другорядного персонажів; *пояснює* риси характеру, вчинки; *розуміє залежність* вчинків від обставин та від характеру персонажів;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Автор твору. Усвідомлення взаємозв'язків: автора і теми; автора і книжки. Ставлення письменника до зображуваних подій і персонажів. Епізоди з життя письменника.</p>	<p><i>пояснює, що певний письменник є автором твору, розповідає, як автор ставиться до зображуваних ним подій і персонажів (з допомогою вчителя); розповідає про деякі епізоди з життя письменників, про які довідалися під час навчання;</i></p>
<p>Мова твору. Яскраві, точні, образні вислови для характеристики персонажів, опису природи. Розвиток умінь виділяти в тексті епітети, порівняння, метафори (без уживання термінів, практично), з'ясувати їхню роль</p>	<p><i>знаходить у художньому тексті та вживає у своєму мовленні під час характеристики героїв твору чи опису природи яскраві, образні вислови; пояснює їхню роль; самостійно визначає жанрові ознаки казок, віршів, оповідань</i></p>

4. Досвід читацької діяльності

Усвідомлення жанрової специфіки творів — упізнавання і називання жанру твору

Жанр. Розвиток умінь усвідомлювати жанрові особливості творів, що вивчалися

Казки про тварин та чарівні казки. Спостереження за структурними особливостями цих творів. Особливості вимислу та фантазії останніх: таємничі, зачаровані, незвичайні місця, предмети, істоти; надзвичайна сила, дивовижні перетворення та ін. Герої (персонажі) казок, їхні вчинки, мотиви поведінки (з допомогою вчителя). Добро і зло в казці.

Прислів'я і приказки. Тематика прислів'їв. Формування умінь вибрати з кількох прислів'їв таке, що найточніше відображає основну думку твору.

Спостереження за використанням прислів'їв і приказок у художніх творах.

Вірші. Формування знань про жанрові особливості віршів (рима, ритм, настрої, мелодика, уявні картини). Тематика віршів. Спостереження за мовою віршів.

Безкінечники. Їхні структурні особливості.

Акровірш (акростих) як особлива форма вірша (віршованої загадки).

Оповідання. Структурні особливості оповідання, герої (персонажі), тематика дитячих оповідань.

Усвідомлення умовності подій у художньому творі, їх відмінність від реальних, життєвих. Увага до особистості автора твору

Учень/учениця:

усвідомлює, називає основні ознаки казок про тварин і чарівних казок;

правильно називає героїв казок; пояснює, якими якостями вони наділені; висловлює свою оцінку поведінки, вчинків персонажів; робить висновок про добро і зло у казках; розпізнає прислів'я і приказки з-поміж інших літературних жанрів; вибирає з кількох прислів'їв таке, що найточніше відображає основну думку твору;

називає основні ознаки вірша (рима, ритм, поділ на строфи — без уживання терміна); пояснює, які почуття висловлює поет у творі; основні теми віршів, опрацьованих на уроках;

називає основну відмінність акровіршів і віршів-безкінечників від інших;

називає основні ознаки оповідання; пояснює, хто є героями (персонажами) оповідань; основні теми дитячих оповідань, опрацьованих під час навчання;

має уявлення про умовність подій у художньому творі;

знає деякі відомості про окремих авторів

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

Смисловий і структурний аналіз тексту

Розвиток умінь знаходити і пояснювати зв'язки між реченнями, абзацами і частинами тексту; визначення послідовності подій у творі й орієнтування у структурі тексту: зачин (зав'язка), основна частина, кінцівка (завершення).

Складання простого плану до невеликих за обсягом і нескладних оповідань.

Користування планом для переказу прочитаного.

Розвиток умінь запитувати й відповідати на запитання за змістом прочитаних текстів; ставити запитання до тексту; вступати в діалог (4–5 реплік) на основі прочитаного.

Формування умінь аналізувати тексти задля знаходження певних ознак описуваних предметів, явищ, подій, персонажів твору, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення нового, невідомого, узагальнення тощо.

Формування умінь з допомогою вчителя та самостійно виділяти головне в прочитаному тексті; співвідносити головну думку прочитаного із заголовком, прислів'ям, ілюстраціями.

Формування умінь розрізняти у творах елементи розповіді, опису, міркування

Учень/учениця:

знаходить і пояснює зв'язки між реченнями, абзацами і частинами тексту;
визначає послідовність подій у творі;

складає план до невеликих і нескладних за будовою художніх і науково-художніх текстів; *добирає* заголовки до частин тексту; *уміє користуватися* планом і малюнками для переказу прочитаного (детально і вибірково, окремих частин);

формулює запитання до тексту і *дає* відповіді; *вступає* в діалог за змістом прочитаного;

аналізує з допомогою вчителя тексти, *називає* ознаки описуваних предметів, явищ, подій, вчинки дійових осіб;

встановлює з допомогою вчителя причинно-наслідкові зв'язки, *визначає* головне, *узагальнює, доводить* свою думку; *співвідносить* головну думку прочитаного із заголовком, прислів'ям, ілюстраціями;

визначає в творах елементи розповіді, опису, міркування

Засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення читача до змісту твору

Формування в учнів уявлень про образні слова й вислови (епітет, порівняння, метафору), їх роль, різні форми вираження. Усталені епітети, порівняння, метафори в усній народній творчості й у творах письменників.

Знаходження в тексті слів, що мають переносне значення, пояснення їх значень на прикладах.

Формування умінь визначати настрої, загальну тональність твору;

висловлювати свої враження від прочитаного, робити оцінні судження

Учень/учениця:

знаходить у тексті (з допомогою вчителя і самостійно) порівняння, епітети, метафори (без уживання термінів); *пояснює* їх роль у тексті;

знаходить у тексті слова, що мають переносне значення;

визначає настрої, загальну тональність твору;

висловлює оцінні судження морального і етичного характеру про події, вчинки персонажів, висловлює своє ставлення до прочитаного

5. Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією

Формування вмінь самостійно ознайомлюватися з новою книжкою, орієнтуючись на позатекстову інформацію, вміщену на обкладинці, титульному аркуші, у поданій анотації, передмові і т. ін.

Учень/учениця:

самостійно ознайомлюється з новою дитячою книжкою, орієнтуючись на зміст обкладинки, титульний аркуш, наведену в ній ано-

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Формування в учнів самостійно добирати і читати дитячі книжки за темами, рекомендованими вчителем.</p>	<p>тацію, передмову; <i>прогнозує</i> її орієнтовний зміст; <i>самостійно добирає і читає</i> дитячі книжки на рекомендовану вчителем тему;</p>
<p>Формування вмінь здійснювати пошук потрібної книжки у відкритому фонді, а також за допомогою Інтернетресурсів бібліотеки (з допомогою вчителя).</p>	<p><i>здійснює</i> пошук потрібної книжки у відкритому фонді бібліотеки та за допомогою Інтернет-ресурсів;</p>
<p>Формування умінь складати найпростіше повідомлення про прочитану книжку (усно, з допомогою вчителя).</p>	<p><i>складає</i> найпростіше повідомлення про прочитану книжку (усно, з допомогою вчителя);</p>
<p>Розвиток умінь самостійно користуватися довідковою літературою (дитячими енциклопедіями, словниками тощо).</p>	<p><i>усвідомлює</i> призначення довідкової літератури; <i>самостійно користується</i> нею для пошуку потрібної інформації;</p>
<p>Розвиток у школярів умінь самостійно читати дитячу періодику</p>	<p><i>знає і називає</i> кілька українських дитячих журналів, робить повідомлення про причини в них</p>

6. Розвиток літературно-творчої діяльності учнів

Виховання культури спілкування під час колективного обговорення прочитаних творів (умінь слухати думки, міркування однолітків, із повагою ставитися до міркувань, суджень, які не збігаються з власними; бути толерантними під час діалогу, колективної дискусії і т. ін.).

Колективне та індивідуальне складання варіантів завершення до літературних казок, складання творів-мініатюр про казкових героїв; інсценування прочитаного.

Складання з допомогою вчителя казок, загадок, лічилки за аналогією, зразком і самостійно; римування

Учень/учениця:

бере участь у колективному обговоренні змісту самостійно прочитаних книжок: уважно слухає думки, міркування однокласників; *висловлює* власні міркування щодо прочитаного; *виявляє* толерантність, повагу до однолітків під час діалогу, колективної дискусії;

уміє самостійно й у співпраці з учнями складати твори-мініатюри про казкових героїв, інсценізувати;

з допомогою вчителя і самостійно (з використанням опорних слів, малюнків) *складає* казки, загадки, лічилки, *добирає* рими; *бере участь* в інсценізації прочитаних творів

4 КЛАС

70 годин (2 години на тиждень); резервний час — 3 години

Зміст навчального матеріалу

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

1. Коло і тематика читання

Коло читання — фольклорні, художні, науково-художні твори українських письменників-класиків та сучасних українських дитячих та окремих зарубіжних письменників.

Усна народна творчість. Малі фольклорні форми: прислів'я і приказки, лічилки, загадки, усмішки. Казки, легенди, народні пісні.

Поетія: вірші українських поетів — пейзажні й сюжетні, поеми (історичного змісту), легенди, байки.

Проза. Науково-художні твори.

Довідкова література.

Дитяча періодика (журнали, газети).

Тематика читання — твори різних жанрів про красу природи і необхідність її збереження, життя дітей і дорослих, Україну, українську мову, звичаї і традиції українців, сторінки історії, видатних людей України, в тому числі письменників, а також твори, в яких утверджуються високі людські чесноти: любов до рідної землі, взаємодопомога, чесність, дружба, толерантне ставлення до інших мов, інших культур

Учень/учениця:

розрізняє фольклорні твори і твори письменників, співвідносить твір із відповідним автором;

називає прізвища, імена українських письменників-класиків, а також тих, із творами яких ознайомлювався під час читання;

називає автора і його твір, тему твору; *знає* назви, сюжети 2–3 фольклорних і літературних казок;

знає напам'ять 4–5 віршів; 3–4 прислів'я, розуміє їхній зміст і *пояснює*, у якій життєвій ситуації доцільно вживати кожне з них; *розрізняє* жанри художніх творів;

усвідомлює, що читання є важливим джерелом знань, задовільнення пізнавальних інтересів, цікавого дозвілля;

знає і з повагою ставиться до видатних історичних і культурних діячів, традицій українського народу

2. Формування і розвиток навички читання

Удосконалення навичок свідомого, правильного, виразного читання вголос із дотриманням основних норм літературної мови та необхідного темпу.

Створення під керівництвом учителя і самостійно партитури читання. Правильне використання під час читання інтонаційних засобів виразності.

Удосконалення навички усвідомленого, у відповідному темпі читання мовчки різних за обсягом та жанровою специфікою текстів

Учень/учениця:

володіє навичкою читання вголос;

сприймає, розуміє (під час читання, слухання) зміст творів (текстів) різних жанрів, *виділяє* в них суттєву інформацію;

самостійно готується до виразного читання; *добирає* та *правильно застосовує* під час читання, декламації, інсценізації різножанрових творів мовленнєві та позовні засоби художньої виразності; *передає* за допомогою їх своє та авторське ставлення до змісту твору;

усвідомлено і досить вільно читає мовчки (у темпі, не нижчому 110 слів за хвилину)

3. Літературознавча пропедевтика

Тема та основна думка твору.

Розвиток умінь усвідомлювати та визначати тему і основну думку твору; розуміти основний зміст описаних фактів, подій, вчинків персонажів.

Сюжет і композиція (без уживання термінів).

Учень/учениця:

усвідомлює та визначає тему і основну думку твору; *розуміє* основний зміст описаних фактів, подій, вчинків персонажів;

самостійно визначає відносно завершені і самостійні частини тексту (епізоди); *пояснює*, хто герої твору, що і як про це сказано

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Факти, події, випадки, пригоди, характери персонажів у художньому творі, їх взаємозв'язки.</p> <p>Герой (персонаж) твору. Головний і другорядний персонажі у творі, стосунки між ними. Мотиви вчинків персонажів. Характеристику персонажів, ставлення до героїв твору, обґрунтування своїх думок.</p> <p>Автор твору. Усвідомлення взаємозв'язків: письменники — теми; письменник — жанр. Найбільш цікаві факти біографії письменника.</p> <p>Мова художнього твору. Усвідомлене сприймання засобів художньої виразності відповідно до їх функцій у творі.</p> <p>Жанр. Розвиток умінь самостійно визначати жанрові ознаки творів, що вивчалися, обґрунтовувати свою думку</p>	<p>в тексті; які події, пригоди трапилися, місце і час подій, як вони пов'язані між собою;</p> <p><i>самостійно визначає</i> головних і другорядних персонажів твору; <i>дає характеристику</i> персонажам, пояснює, обґрунтовує їхні вчинки та їх мотиви; <i>висловлює</i> до них власне ставлення;</p> <p><i>називає</i> автора твору, теми та жанри основні у творчості письменників, про які довідалися під час навчання; <i>розповідає</i> про цікаві факти біографії письменників; <i>пояснює</i>, які яскраві, влучні слова і вислови вжив автор, щоб краще розкрити картини природи, зовнішність персонажів, їхні характери, вчинки;</p> <p><i>розрізняє та визначає</i> елементарні жанрові ознаки літературних творів, які опрацьовувалися під час навчання; <i>наводить приклади</i></p>

4. Досвід читацької діяльності

Усвідомлення жанрової специфіки творів

Народні героїко-фантастичні казки. Відображення народного побуту, місце події у казці, особливості мови цих казок. Герої, їхні характери, вчинки, мотиви поведінки. Відмінність казок про тварин та героїко-фантастичних (чарівних).

Літературна казка. Зв'язок літературної казки з фольклорною.

Легенда як твір-переказ, оповитий казковістю, фантастикою, про якісь події, факти, людей. Герої легенд, їхні риси особистості. Відмінність легенди від казки.

Поетизація. Поетичні твори.

Розширення та систематизація знань, умінь школярів про жанрові особливості віршів і їх тематику.

Емоційна тональність вірша.

Байка як невеликий за обсягом, здебільшого віршований твір, у якому в гумористичній, алегоричній формі зображуються людські вчинки, характери, недоліки. Герої (персонажі) байок.

Художнє оповідання. Удосконалення умінь школярів орієнтуватися у структурі художнього оповідання.

Ставлення письменника до зображених подій, героїв твору.

Персонажі, їхні вчинки, мотиви.

Науково-художні оповідання. Художні і пізнавальні особливості науково-художніх творів. Порівняння художнього і науково-

Учень/учениця:

називає місце події у казках, героїв, *пояснює* їхні вчинки, мотиви поведінки; відмінність казок про тварин від героїко-фантастичних (*на конкретних прикладах*); *розрізняє* фольклорну та літературну казку; *пояснює* спільне та відмінне у цих казках;

розрізняє легенди; *пояснює* відмінність від казки; *називає* героїв легенд, їхні риси особистості;

називає ознаки вірша як жанру;

теми опрацьованих віршів;

розрізняє вірші за емоційною тональністю; *пояснює*, які почуття передає поет у ліричному вірші (*на конкретному прикладі*);

має уявлення про жанрові особливості; *правильно називає* героїв байок;

визначає структуру оповідання;

визначає ставлення письменника до зображених подій, героїв твору, виражає власне ставлення;

визначає тему, *усвідомлює* сюжет, розуміє вчинки, події, *визначає* основну думку, смислові частини, *встановлює* між ними зв'язки;

розрізняє художні і науково-художні оповідання, основні теми оповідань, які опрацьовувалися під час навчання; виокрем-

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>художнього твору. Художня сюжетна лінія, характеристика героїв твору. Пізнавальна наукова інформація.</p> <p>Історичні оповідання для дітей.</p> <p>Гумористичні твори для дітей. Гумор як добродушний необразливий сміх, його виховний вплив на людину. Спостереження за авторським вибором слова для характеристики героя, створення комічних ситуацій та ін.</p>	<p>лює (з допомогою вчителя) науково-пізнавальний матеріал, переказує зміст; розрізняє твори (за наявністю чи відсутністю наукової інформації); знає історичні оповідання для дітей, пояснює, що в таких творах мова йде про події (людей), які відбувалися (жили) дуже давно; розуміє гумор; спостерігає за авторським вибором слова для змалювання героя, створення комічних ситуацій у гумористичних творах, усвідомлює, що гумор не ображає людину, а почуття гумору є позитивною якістю особистості</p>

Смисловий і структурний аналіз тексту

<p>Сприймання художнього образу твору в художніх і науково-художніх текстах, розуміння смислових зв'язків, істотних ознак, понять, висновків.</p> <p>З'ясування значення слів і висловів у тексті. Знаходження і пояснення ознак певних подій, явищ, персонажів з метою їх характеристики й підготовки до виразного читання; з'ясування ролі пейзажу для розуміння художніх образів.</p> <p>Спостереження за будовою тексту, визначення структурних елементів у творах різних жанрів.</p> <p>Складання плану оповідання, казки, статті. Розповідь, переказ за планом</p>	<p>Учень/учениця: розуміє текст, свідомо і досить повно відтворює зміст прочитаного; визначає основний смисл твору і розповіді; вміє знаходити і пояснювати істотні ознаки певних подій, явищ; характеризувати дійових осіб; встановлювати смислові зв'язки між частинами тексту; формулює запитання до тексту; будує діалог; аналізує й порівнює тексти різних жанрів; виділяє основне у творі і характеристики персонажів; встановлює причиново-наслідкові зв'язки (з допомогою вчителя); колективно складає план оповідання, казки, статті; використовує їх для розповіді, різних видів переказу</p>
--	--

Засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення читача до змісту твору

<p>Засоби створення художніх образів: художня виразність мови, з'ясування ролі епітетів, порівнянь, метафор, повторів, гіпербол в усній народній творчості й у творчості поетів і прозаїків.</p> <p>Формування в учнів емоційно-оцінного ставлення до прочитаного (завдання на виявлення й оцінювання стану героїв твору шляхом формулювання власних оцінних суджень, виявлення авторської позиції щодо зображеного)</p>	<p>Учень/учениця: знаходить у тексті засоби художньої виразності – епітет, метафору (без уживання терміну), порівняння; з'ясовує з допомогою вчителя їхню роль у тексті, створенні художніх образів, описів, розуміє їхню роль у тексті; висловлює емоційно-оцінні судження; виявляє ставлення автора і власне до зображеного</p>
--	--

5. Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією

<p>Удосконалення вмінь самостійно ознайомлюватися з новою книжкою, визначати її орієнтовний зміст з опорою на позатекстову інформацію.</p>	<p>Учень/учениця: самостійно визначає орієнтовний зміст книжки за типом видання, напр., збірка творів різних авторів про природу, авторська збірка казок та ін., за ілюстративним та довідково-інформаційним апаратом;</p>
--	---

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Розвиток умінь самостійно складати коротке повідомлення про зміст прочитаного, висловлювати власне ставлення до нього. Розвиток умінь користуватися довідковою літературою.</p> <p>Формування цікавості до дитячих журналів, газет, що друкуються українською мовою.</p> <p>Удосконалення вмінь самостійно орієнтуватися у світі дитячих книжок здійснювати пошук потрібної книжки, користуючись Інтернет-ресурсами дитячої бібліотеки. Формування вмінь брати участь в обговоренні змісту прочитаного: враховувати думки й міркування однокласників, співвідносити їх, доповнювати власними; дотримуватися норм культури спілкування та ін.</p>	<p><i>усно складає</i> коротке повідомлення про зміст книжки, <i>висловлює</i> власне ставлення до прочитаного;</p> <p><i>самостійно користується</i> словниками, енциклопедією, щоб з'ясувати окремі слова, факти, події;</p> <p><i>знає назви</i> 1–2 дитячих журналів, розповідає про цікавий матеріал у тому чи іншому номері журналу;</p> <p><i>самостійно добирає</i> дитячі книжки за завданням учителя, а також із власної ініціативи, користуючись відкритим книжковим фондом бібліотеки, Інтернет-ресурсами;</p> <p><i>бере участь</i> у колективному обговоренні змісту прочитаного, <i>уважно слухає й розуміє запитання</i> вчителя, думки, міркування однокласників, аргументовано доповнює їхні відповіді; <i>дотримується</i> норм культури спілкування під час дискусії; <i>висловлює</i> власні оцінні судження щодо прочитаного</p>

6. Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного

Удосконалення культури спілкування (уміння вислухати думку іншого, з повагою ставитись до міркувань, суджень, які не збігаються з власними; бути толерантними під час діалогу, колективної дискусії та ін.). Читання за ролями, інсценізація, читання віршів напам'ять.

Переказування прочитаного із доповненнями, висловленням власної думки. Словесне малювання за уявою (персонажів, місця дії тощо).

Складання казок, небилиць, творів-мініатюр, віршів, лічилки, загадок тощо.

Складання творчих робіт за змістом прочитаних текстів, побачених картин

Учень/учениця:

читає за ролями, *бере участь* в інсценізації, *читає напам'ять*;

переказує прочитане; *виконує* творчі види завдань до прочитаного (доповнення, певні зміни тексту);

користується прийомами казок, *складає* (колективно) загадки, лічилки, римовані рядки; *використовує* художні засоби у власному мовленні (в описах, розповідях, творах); *складає* творчі роботи

Програму підготували:

О. Н. Хорошковська, завідувач лабораторії навчання української словесності у школах національних меншин України і діаспори Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук;

О. Я. Саєченко, головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор